

NOVINÁŘ KAREL ČAPEK

Důležitou součástí mnohostranného díla Karla Čapka jsou texty otiskované v novinách a časopisech. Čapek jich napsal ohromné množství, přičemž jim přikládal stejný význam jako své literární tvorbě. V rozhovoru s Vilémem Zavadou, zveřejněném na podzim roku 1931 v týdeníku Rozpravy Aventina^{1/}, k tomu poznamenal: „Domnívám se, že jsem novinář. Nedělám to vedlejší rukou, беру to stejně vážně jako literaturu.“

Podle údajů v Lexikonu české literatury publikoval téměř ve stovce deníků, časopisů a sborníků. Debutoval již roku 1904 v brněnské Neděli, poté přispíval hlavně do Moravskoslezské revue, Horkého týdeníku, Národního obzoru, Snahy, Noviny, Lumíru, Uměleckého měsíčníku, České revue nebo do Volných směrů. Po roce 1920 otiskoval své práce mj. v Cestě, Českém slově, Přítomnosti, Tribuně a Národním osvobození, jakož i v Rozpravách Aventina, Činu, Divadle, Almanachu Kmene, Literárních novinách a v řadě dalších periodik.

Působení v Národních listech a Lidových novinách

Od roku 1920 Čapek spolupracoval také s Národními listy. O sedm let později – 22. října 1917 – se stal jejich redaktorem, a to společně se svým bratrem Josefem. Jeho příchod do těchto novin, v jejichž redakci působily tehdy známé literární osobnosti (Jan Herben, J. S. Machar, Karel Toman, Miroslav Rutte či Viktor Dyk), manifestoval jeho hluboký zájem o žurnalistiku a zároveň mu přinesl pracovní zakotvení. Pracoval tu přes tři roky. Spolu s Dykem redigoval fejetonistickou rubriku, mimoto psal literární, výtvarné a divadelní recenze, zprávy, glosy, populárněvědecké články. Jakkoli v tomto listě rozvíjel své publicistické nadání a stával se známým, nemohl souhlasit s jeho narůstajícím protimasarykovským zaměřením, a tak po konfliktu se správní radou odešel.

Jeho dalším působištěm se staly Lidové noviny, do nichž přispíval již od roku 1908. Do jejich redakčního kolektivu vstoupil – opět s bratrem Josefem – 1. dubna 1921. Podle svědectví Eduarda Basse^{2/} sem oba Čapci přišli na základě jeho napůl vážné a napůl žertovné nabídky, kterou přijali Karlovým večerním telefonátem 31. prosince 1920: „Ještě dnes vidím před očima ty překotné scény,“ vzpomínal později Bass, „jak se okamžitě tehdejší šéf pražské redakce K. Z. Klíma dorozumíval s Heinrichem v Brně a jak to bylo ještě té noci, uprostřed společenské zábavy, rozhodnuto.“

V Lidových novinách Čapek zůstal až do smrti. Cítil se v nich dobře; našel zde mnoho blízkých lidí a volnou tvořivou atmosféru, takže se hned pustil do usilovné práce. Zpočátku psal zprávy, glosy, recenze, sloupky a fejetony, leč brzy začal přispívat takřka do všech rubrik, často pod různými šiframi, ba i anonymně. Někdy míval v jednom čísle čtyři, pět i více příspěvků.

„V době svého nejužšího soužití s redakcí přihnul se tam denně jako velká voda, s křikem a rámusem, s vtípem na každého, s kým se setkal, s láteřením na noviny a na obecný nepořádek,“ píše Eduard Bass^{3/}. „Zasedal v největší pracovní místnosti, kde vytrvale překázel, do všeho se omočil, do všeho zarýpal; a všichni se za ním táhli, takzvaná služba měla kolem sebe boží dopuštění, ale ze všeho toho halasu a tartasu vylézaly Lidové noviny takové, jaké byly.“

Ve srovnání s ostatními redaktory tohoto deníku měl Čapek poněkud výjimečné postavení. Většinou psal bez vnější pobídky, témata si hledal sám a ztvárňoval je

podle svých představ. Svůj list měl velice rád; jak stojí ve vzpomínkách Františka Kubky^{4/}, požadoval, aby byl „zajímavý, poutavý a čtivý“, aby v něm bylo všechno „zpracováno literárně“. Proto neustále přicházel s nejrůznějšími nápady a podněty, získával příspěvky od svých přátel, ale zejména s nevšední vynalézavostí a pilí sám tvořil.

Na stránkách Lidových novin, které byly jeho důležitou životní základnou, roztácel – řečeno slovy Františka Langera^{5/} – „celý básnický kaleidoskop své invence, rozdával čtenářům svá pozorování a své poznatky, objevoval jim nové matérie, nové zákony a síly, nové krásy, nové pevniny, nové lidské vztahy, nové smysly věcí“.

Obecná charakteristika

Pro publicistickou tvorbu měl Čapek znamenité předpoklady. Již jako malý chlapec byl velmi všímavý a přemýšlivý, přičemž pocítoval „nesmírnou potřebu sdílnosti“^{6/}. Byl neobyčejně zvědavý, o čemž také mnohokrát mluvil. Například v jednom ze svých listů adresovaných Olze Scheinpflugové, napsaném 4. srpna 1923, prohlásil: „Od nynějška budu studovat - kus po kuse - vůbec všechno, všechny vědy a nauky; rád bych znal celý svět.“^{7/} Postupně vsuktu získal encyklopedické znalosti z mnoha oblastí a oborů, o něž se pak dělil se svými čtenáři.

Práce v novinách pro něj byla životní potřebou. Uplatňoval v ní nejenom své četné zájmy, ale jejím prostřednictvím se realizoval také jako občan, umělec a člověk. Díky ní měl také kontakt se společenskou realitou: „Být v novinách a psát pro noviny,“ poznamenal roku 1934 v jednom svém sloupku^{8/}, „znamená mít především vztah ke všemu, co jest; nalézt živý, přímý, demokratický zájem o celou skutečnost bez intelektuálního fouňovství, jež štítivě krčí nosem nad zájmy a pohnutkami těch druhých.“

Při své publicistické tvorbě Čapek myslel vždy na čtenáře, což pregnantně vyjádřil v citovaném sloupku: „Člověk, který po léta s jistým vědomím píše pro noviny, zvykne si myslet na lidi, pro které píše; shledává, že jeho odpovědný úkol je spíše cosi jako péci chléb pro všechny než míchat kulturní koktejly pro nějaký kavárenský stoloekruh. Nejde jen o to, že píše pro veliký počet lidí, nýbrž o něco závažnějšího: že už tím se vřazuje do daleko širšího a složitějšího světa.“

Čapek těmito slovy charakterizoval svou bytostnou demokratičnost, kterou manifestoval též dialogičností svých prací (podle vyjádření Františka Langera^{9/} „rád mluvil jen v dialogu“; nikdy prý „nepronášel ani souvislý dlouhý výklad, ani zešíroka a epicky nevyprávěl“). Tento příznačný rys jeho slovesné tvorby býval chápán jako stylová záležitost, jako rozvíjení nerudovského „pikantního slohu“, v podstatě je však věcí mimojazykovou. Dialog tvoří základ každého tvůrčího myšlení, je procesem objektivizace subjektu. Čapek dialogickými texty demonstroval své povahové vlastnosti, svoji družnost a potřebu přátelského rozhovoru; zároveň jimi promlouval – zhusta s apelativním zaměřením – k soudobému dění.

Ve své publicistice aplikoval i dar básnického vidění. Na skutečnost se dovedl podívat svěže a neotřele, z několika zorných úhlů, zblízka i z dálky. Uměl odhalovat její dosud neznámé nebo neviděné stránky a skryté detaily. Ukazoval neobyčejnost obyčejnosti, velké věci zobrazoval jako malé a naopak. Ve svém bystrém pozorovatelsvtví projevoval svůj vztah ke světu, své etické a filozofické ideály. Do středu svého psaní stavěl člověka, přičemž lidskost mu byla mírou velikosti.

Ve svých pracích často kladl znepokojivé otázky. Snažil se jimi čtenáře vytrhovat z lhostejnosti, uvádět do pohybu jeho myšlení a cítění. Přitom mu ponechával prostor

k vlastním úvahám, k svobodnému rozhodování, účasti a pomoci. Ve shodě se svým noetickým hledačstvím usiloval o prohloubení jeho poznání a o zvýšení jeho společenské aktivity.

Chtěl být vždy přesný, konkrétní a věcný. Složitost objektivní reality i jeho osobnosti ho však mnohdy nutila užívat ironii, kterou zpochybňoval své závěry a zastíral niterný rozpor mezi vírou v nezničitelnost života a intelektuální skepsí. Navíc do svých textů promítal svoji hravost, neboť si uchoval – řečeno s Eduardem Bassem^{10/} – „kus mladistvého chlapectví, které miluje hru, kombinaci, konstrukci, vynález a objev“. Prostřednictvím této hravosti, humoru a vtipu se však namnoze vyjadřoval k vážným věcem, přičemž svým soudům byl s to dát myšlenkovou hloubku a obecnou platnost.

Zvláštní pozornost zasluhuje jeho jazyk a styl. Jak je obecně známo, Čapek ve své publicistice přistupoval k jazyku tvořivě, vynalézavě, osobitě. Psal srozumitelně, prostě a názorně, vyhýbal se frázím, hodně těžil z lidové mluvy. Usiloval o výrazovou funkčnost a přiléhavost. Jeho novinové příspěvky mají vesměs mluvní charakter, který značně umocňuje jejich čtivost. Vyznačují se velkým lexikálním bohatstvím (obsahují slova ze všech jazykových vrstev), dlouhými výčty a častým vršením synonym, řadou vtipných slovních spojení, trefných popisů, přirovnání a pojmenování.

Lze říci, že Čapek svou publicistickou tvorbou realizoval své postuláty z úvodníku *Řeč a literatura*^{11/}, později přetištěného pod názvem *Chvála řeči české* v knize *Marsyas čili Na okraj literatury* (1931). Byl skutečným jazykovým tvůrcem, který dává slovu „prvotní svěžest nebo hudební valér, myšlenkovou čistotu nebo věcnou srostitost“ a vědomě rozvíjí svou mateřštinu, z níž činí „hodnotu duchovní a kulturní“.

Vposled je nutno vymezit vztah Čapkovy publicistiky k jeho literární tvorbě. Dříve se tyto dvě sféry od sebe striktně odlišovaly, přičemž beletristická činnost byla považována za významnější a pokrokovější. Nebylo to správné, neboť obě oblasti spolu přes veškeré rozdíly vzájemně souvisejí.

Čapek v nich nezřídka ztvárňoval shodné motivy nebo je sblížoval kontaminací stylistických a jazykových prostředků: svou publicistiku tedy beletrizoval a beletrii naopak vtiskoval publicistický ráz. Tímto experimentováním sice u části dobové kritiky narážel na neporozumění, avšak svou tvorbu jím ovlivňoval blahodárně. Některé žurnalistické prvky uplatnil i v *Krakonošově zahradě* (1918). Později vytvořil specifický žánr román-fejeton, jehož strukturou tvořenou relativně samostatnými epickými celky vyšel vstříc potřebám novin. Tímto způsobem napsal romány *Továrna na Absolutno* (1922) a *Válka s Mloky* (1936); oba je zveřejnil nejprve v Lidových novinách, kde poprvé publikoval i mnoho jiných svých próz.

Od roku 1920 vydával své publicistické práce knižně (jejich vydávání zahájil *Kritikou slov* a ukončil ho roku 1938 souborem *Jak se co dělá*). Po jeho smrti v této činnosti pokračoval Miroslav Halík, který v letech 1939-1975 vydal patnáct svazků. Mnohé texty nadto vyšly v různých výběrech a samozřejmě byly začleněny i do všech souborných edic. Ve čtyřiaadvacetisvazkových Čapkových spisech, vydávaných v letech 1980-1993, publicistika zabírá celou jejich polovinu.

Chvála novin

Jak již bylo řečeno, Čapek věnoval novinám nejenom značnou část své tvůrčí energie, ale také o nich uvažoval a psal. Požadoval, aby přinášely „něco kloudného“ pro život svých čtenářů, aby se dělaly odpovědně a dobře^{12/}. Novinářství nazval „pokusem o univerzálnost“, mimoto v něm spatřoval dobrou spisovatelskou školu^{13/}.

V roce 1925 napsal Chválu novin, kterou původně otiskl v Lumíru^{14/} a potom zařadil do svazku *Marsyas čili Na okraj literatury*. Mimo jiné v ní ocenil, že noviny poskytují „široké pole osobním vztahům“ a mají „fanatický zájem o přítomnost“. Kromě toho tu aforisticky vymezil rozdíl mezi beletrií a žurnalistikou („krásná literatura je vyjadřování starých věcí věčně novým způsobem, kdežto noviny jsou vyjadřováním věčně nové skutečnosti způsobem ustáleným a neměnným“), který však svou praxí negoval.

Roku 1937 vydal brožuru *Jak se dělají noviny*, v níž zasvěceně a s vtipem pojednal o redaktorech, čtenářích a vzniku jednoho novinového čísla. Uzavřel ji těmito příznačnými slovy: „Prostě noviny jsou mezi všemi zvláště familiérní prostředí, pravda, trochu cynické a hodně splašené, mnohdy povrchní a věčně efemérní; ale myslím, že kdybych se znovu narodil, dal bych se asi znovu svést k tomu, abych jim tak nebo onak sloužil.“^{15/}

Světlem novin se Čapek inspiroval i ve dvou satirických povídkách nazvaných *Skandální aféra Josefa Holouška* (1927) a *Podivuhodné sny redaktora Koubka* (1930). V obou si vzal na mušku nekalé způsoby dobového tisku, jakož i projevy nacionalismu a šovinismu. Při jejich psaní mistrně využil – podobně jako později ve *Válce s Mloky* – elementy různých novinových článků.

Žánrová charakteristika

Ve své žurnalistické tvorbě Čapek využíval téměř všechny publicistické žánry, a to v běžné i osobitě modifikované podobě. Navíc některé žánry sám vytvářel, přičemž uplatňoval svoji proslulou hravou invenci, kterou pokládal za „radost starých řemesel“^{16/}.

Dominantním útvarem jeho publicistiky je sloupek. Jde o žánr vzniklý roku 1920 v Lidových novinách^{17/} a pěstovaný mnohými dalšími spisovateli (například Eduardem Bassem, Rudolfem Těsnohlídkem, Richardem Weinerem, Jaromírem Johnem či Karlem Poláčkem). Čapek byl jeho uznávaným mistrem. Dodal mu – jak výstižně konstatoval K. Z. Klíma^{18/} – „pravého tvaru a rozměru, barvy a chuti, života a jiskry a tím vším jej povýšil v novinářsko-literární hierarchii na místo velmi čestné a významné“.

Sám svůj oblíbený žánr charakterizoval jako „cosi kratšího než fejeton a delšího než glosa“, jako „něco, co není dost dlouhé, aby to bylo nudné, ani dost nudné, aby to slulo článek“^{19/}. Viděl v něm – jak uvedl v dopise Otakarovi Vočadlovi^{20/} – „krátký životní obrázek“, který pojednává „o všem možném“ a přitom je nenucený, veselý, zajímavý.

Svémi sloupky, jichž napsal přes pět set, si Čapek získal značnou popularitu. Při jejich psaní vycházel ze svých zážitků, postřehů a nápadů, z dobových událostí či problémů. Každé téma duchaplně rozvíjel, hodnotil, zdůvěrňoval a nakonec zobecňoval. Psal o soudobé domácí i cizí problematice, o všedním životě, práci, věcech, kultuře a umění, o proměnách přírody i civilizace. Všiml si rovněž cestování, jazykových otázek a zejména lidí, rozmanitých lidských profesí, dovedností, zvyků, zálib. Jeho sloupky mají často rozmarné ladění, což lze ilustrovat třeba úryvkem z Chvály zahálky^{21/}:

„Zahálka, čistá, dokonalá zahálka, není ani kratochvíle ani dlouhá chvíle; zahálka, toť něco negativního: je to nepřítomnost všeho, co člověka zaměstnává, zabavuje, rozptyluje, zajímá, zaneprázdňuje, trápí, těší, váže, vyžaduje, baví, nudí, okouzluje,

otravuje, zabírá nebo zaneřád'uje; je to nic, zápor, neúčel, bezcíl, nevím už jak to říci; zkrátka něco dokonalého a vzácného.

Především: zahálka není maření času; mařil bych čas, kdybych dejme tomu nabíral sítem vodu; ale když zahálím, tak to právě nedělám, nedělám nic zbytečného, jelikož nedělám vůbec nic.

Za druhé, zahálka není matkou hříchu; nemůže být vůbec matkou, jsouc dokonale neplodná. Netouží po ničem; zahálka, která touží, už nezahálí, už něco dělá, už má někam zaměřeno.

Za třetí, zahálet není lenošit. Lenošit je opomenout dělat něco, co by člověk dělat měl, a místo toho chtít si hovět. Zahálet, to je nedělat vůbec nic, a přitom vůbec nic nechtít.“

Čapkovy sloupky ukazují rozmanité tváře života. Obsahují řadu autorových osobních reakcí a přímých soudů, jež nelze najít v jeho beletristických dílech. Jsou bohatým zdrojem poznání a současně jedinečnou školou mravní, estetické a kulturní výchovy.

Svou tematikou i stylisticky v leččems korespondují s Čapkovými úvodníky, částečně shrnutými v knize *O věcech obecných čili Zoon politikon* (1932). Tyto texty jsou též osobně zaujaté, emocionální a didaktické (viz například Betlém, O kompromisu, O ženách v politice, O tradici), což platí i o Čapkových fejetonech, které se od jeho sloupků liší de facto jenom rozsahem. Nejvýznamnější z nich jsou fejetony ze zahraničních cest.

Čapek tyto útvary publikoval vždy zprvu v Lidových novinách a záhy i knižně, čímž postupně vzniklo pět svazků: *Italské listy* (1923), *Anglické listy* (1924), *Výlet do Španěl* (1930), *Obrázky z Holandska* (1932) a *Cesta na sever* (1936). Fejetony ze svého cestování po Evropě Čapek navázal na cestopisné črty Jana Nerudy, ale pojal je po svém. Zachytil v nich každodenní život všech navštívených zemí, jejich obyvatele, pamětihodnosti, přírodu. Spojil tu pohled zasvěceného znalce s pohledem obyčejného českého člověka, naivně užaslého diváka a smyslově vnímavého básníka; mimoto své zážitky, pocity a dojmy zobrazil v širších, časově i prostorově obecnějších souvislostech.

Jako doplněk k pěti uvedeným cestopisům chtěl vydat soubor fejetonů věnovaných domovu. V polovině třicátých let začal shromažďovat tematicky vhodné výstřižky svých prací, avšak svůj záměr neuskutečnil. Z nashromážděného materiálu byl posmrtně sestaven žánrově různorodý svazek *Obrázky z domova* (1954), který mj. zahrnuje Čapkovu zastavení v Telči^{22/}:

„Chtěl bych se vsázet, že nikde u nás není náměstí krásnějšího nežli v Telči. Je velmi dlouhé, zavřené branami a dokola vroubené podloubím; každý domek má vysoký štít s pěkným obrysem a štukem a je natřen růžově nebo modře nebo bíle, a je to všechno starodávně čistotné a pokojné; nějakým zázrakem se stalo, že tam není žádná nová radnice nebo škola, nýbrž samé takové důstojné sousedské domky a uprostřed náměstí kašna a kudrnatý sloup a potom v koutě zámek, nevím komu patří, ale mají tam ve dvoře překrásné arkády a sochu Adama a Evy, kteří jsou velmi hubení a cudní, a velkolepý smrk nebo co to je; ale to náměstí, dlážděné kočičími hlavami, je ze všeho nejkrásnější. Mužové telčtí, nedejte na něj dopustit!“

Čapek často psal i entrefilet, tj. krátké kurzívy otiskované v rubrice drobných denních zpráv. Napsal jich zhruba tři sta a reagoval jimi na dobové dění, odpovídal na

čtenářské dopisy nebo připomínal jubilea významných osob. Mnohé z nich jsou přetištěny v trojsvazkovém souboru *O umění a kultuře* (1984-86).

Podobný útvar Čapek užíval také při své „kritice slov“. V roce 1918 publikoval v Národních listech dvaapadesát „nedělních čtení“, v nichž s kritickým zřetelem uvažoval o významech a soudobém užívání slov z různých oblastí veřejného života. Ve třicátých letech tyto krátké úvahy, jež vydal již v roce 1920 knižně, doplnil úvodem k Poláčkovu *Žurnalistickému slovníku* (1933) a cyklem sloupků z Lidových novin, zaměřených na etymologické otázky a některá úsloví (roku 1969 všechny zmíněné texty vyšly v knize nazvané *V zajetí slov*). Většina jeho soudů dodnes neztratila svou platnost, což lze doložit například ukázkou z úvahy o povinnosti^{23/}:

„Je to kouzelné slovo, tak mocné, že kdyby ho nebylo, byl by je musel Kant vymyslet. Dejme tomu, že nijak se vám nelíbí dostat ránu holí; kdybyste však obdržel z vysokého místa rozkaz pod nevímjakým trestem postavit se na rohu Můstku a každého kolemjdoucího uhodit holí, učinil byste tak patrně s dětsky čistým svědomím a po každé pořádné ráně, kterou byste ušetřil, měl byste téměř příjemný pocit: ‚Plním jen svou povinnost.‘ Dejme tomu, že byste to ani nedělal pod trestem smrti, nýbrž pod radovským platem s postupem a penzí; i pak byste ‚plnil jen svou povinnost‘. Nemusí to být ovšem primitivní a nedokonalé vraždění holí; jsou povinnosti krutější, elegantnější a méně namáhavé než tato, povinnosti, které plníme škrtem péra, slovem nebo kývnutím hlavy. Jsou tedy dvě mocnosti v mravní oblasti: ‚svědomí‘, které mnohého nedovoluje, a ‚povinnost‘, která dovoluje, čeho nedovoluje svědomí; tím je vyplněna palčivá mezera, kterou svědomí nechává ve světě činů. Povinnost je mocné a uklidňující slovo, jež uvádí do světa pořádek. Mistr popravčí není osobně zlý a nepřívětivý člověk, ó nikoliv; plní jen svou povinnost a jeho svědomí je čisté. Velmi, převelmi mnoho lidí má svědomí stejně čisté – co chcete? Plnili jen svou povinnost!“

Další složku Čapkova publicistického díla tvoří causerie, shrnuté v knihách *Zahradníkuv rok* (1929), *Jak se co dělá* (1938) a *Měl jsem psa a kočku* (1939). Jsou vytěženy z autorova hlubokého průniku do zahradnictví a tajů přírody, světa divadla, novin a filmu i chovatelských praktik; proto jsou velmi zasvěcené a poučné, ale přitom úsměvné, vtipné, zábavné. Vedle mnoha poznatků, detailních postřehů a objevných pohledů přinášejí četná hlubší zamyšlení a obecné soudy.

Obdobný charakter mají i Čapkovy eseje, obsažené v knížce *Marsyas čili Na okraj literatury*. Ač nejsou žánrově zcela homogenní (některé z nich se blíží causeriím, kdežto jiné spíše odborným studiím), hlavní rysy mají shodné. Jsou založeny na vědeckém poznání a empirii, míří vždy k podstatě, nepostrádají ani sociální aspekty. Jednotlivá témata jsou v nich probírána s vědomím jejich složitosti, avšak velice přístupně, poutavě, hravě. Čapek zde píše mj. o polemice, lidovém humoru, pohádkách, „písniích lidu pražského“, kalendářích a pornografii, jakož i o „románech pro služky“, detektivkách, proletářském umění a také o anekdotách:

„Skoro všechny anekdoty jsou v podstatě verbální; neřeší se činem, nýbrž slovem; je to miniaturní dialog nebo situace vyvrcholená nějakou reakcí ‚v řeči přímé‘. Po té stránce anekdota nenáleží do literatury epické, nýbrž do literatury dramatické; je to komedie zredukovaná na několik vteřin. Vtip, anekdota i slovní hříčka nejsou hra s věcmi, nýbrž hra se slovy; je to stálý úžas nad smyslem a nesmyslem slov; je to odpoutání slov od jejich vážné a věcné účelnosti. Člověk prý se stal člověkem, když začal mluvit; ale jakmile začal mluvit, udělal druhého dne vtip.“^{24/}

V rámci své novinářské činnosti Čapek působil rovněž jako kritik. Publikoval hlavně recenze, leč i glosy, přehledné stati, monotematické studie. Svou kritickou dráhu zahájil v roce 1907 referováním o výtvarných výstavách, jemuž se věnoval – často ve spolupráci s bratrem Josefem – až do začátku dvacátých let. Jeho první recenze byly velmi subjektivní, impresionistické a literátsky nadnesené. Lze to ukázat třeba na hodnocení tvorby Mikoláše Alše, napsaném v roce 1908:

„Aleš nesedl na umění, nýbrž umění sedlo na Alše jako jezdec na koně, zastínilo jej jako milost božího ducha a obsypalo jej, povolného soumara tohoto posvěcení, požehnanou úrodou, jehož ryzí cena neklesla na burze umění ani v dnešní době. Jeho tvorba, přesně vzato, je prostomyslným a naivním recitativem o kráse naší malé vlasti, omezené čtyřmi pruhy hor, uprostřed nichž jsou široké pastviny až k horizontu, lesy, kostelíčky, pole, celá jednoduchá kořeněná země, oživená pasáky, dětmi, stády a venkovany, žijícími s blahoslavenou bodrostí ve své spokojené české Arkádii.“^{25/}

Od roku 1908 Čapek pěstoval též literární kritiku. Zabýval se jí především za svého působení v Národních listech a pak ještě několik let v Lidových novinách. Referoval o novinkách poezie i prózy, o překladech, avšak sledoval i odbornou literaturu. Každou posuzovanou knihu se snažil názorně charakterizovat a co nejvíc přiblížit čtenáři. Podobně přistupoval i k psaní divadelních recenzí, zveřejňovaných v letech 1910-1925 (mimo jiné psal o inscenacích her Gerharta Hauptmanna, Henrika Ibsena, Maxima Gorkého, A. P. Čechova, Julia Zeyera).

V polovině dvacátých let na soustavnou kritickou aktivitu, jejíž plody máme shromážděny v již zmíněném souboru *O umění a kultuře*, v podstatě rezignoval. V následujících letech se k problematice jednotlivých druhů umění vyjadřoval hlavně prostřednictvím poznámek, obecnějších úvah a statí.

Ve dvacátých a třicátých letech často psal také polemiky, čímž navazoval na své starší polemické souboje (například před první světovou válkou se utkal s F. X. Šaldou). Polemizoval s mnoha lidmi i tiskovými orgány (třeba s Národními listy), čelil nejrůznějším výpadům. Zhusta přitom používal – mj. při střetech s Jaroslavem Durychem, Rudolfem Medkem nebo Miroslavem Ruttem – formu otevřeného dopisu.

Pozoruhodnou skupinu jeho novinářských prací tvoří jubilejní projevy a nekrology. Jsou to převážně glosy, entrefilety a sloupky, jejichž jádro je soustředěno v knize *Ratolest a vavříin* (1947). Čapek v nich přibližuje naše i cizí spisovatele, malíře, hudebníky, herce, lékaře či vědce, a to nejenom jako tvůrce, ale i jako jedinečné lidské osobnosti (takto si ovšem počínal až v Lidových novinách, předtím pojímal své jubilejní články a nekrology povýtce konvenčně). Proto tak často postihuje - v návaznosti na portréty Jana Nerudy - jejich fyzické rysy, jako je tomu například v ohlédnutí za F. X. Šaldou^{26/}:

„Byl veliký, asketicky hubený, s dlouhou a zmučenou tváří; málokdo ho pamatuje jinak než těžce se opírajícího o hůl, aby pomohl svým nejistým, ochrnutým nohám. Ironická ústa, světlé a pozorné oči, veliké čelo, kostnaté a krásně formované ruce. Bylo dobře možno představit si ho v mnišské kápi; taková přísná zduchovnělost.“

Podobně Čapek portrétoval G. B. Shawa: „Velmi veliký, rovný jako kůl, ruměný, s mocnými štětkami bílého obočí nad modrýma, neobyčejně živýma očima; jeho slavná zrzavá kštice a kozí brada jsou už docela bílé; veliké a krásně utvářené ruce hudebníka; úhrnný typ starého aristokrata.“^{27/}

Ve všech těchto drobných pracích, které přibližovaly známé kulturní postavy též u příležitosti jejich pražských návštěv (takto jsou zachyceni Romain Rolland, Franz

Werfel, Luigi Pirandello, Thomas Mann či Jules Romains), Čapek usiloval o plastičnost, hutnost a působivost. Někdy v nich uvažoval o obecných otázkách (Hamsunova samota), jindy jimi evokoval jubilantův rodný kraj.

Další žánrové seskupení v jeho publicistice vytvářejí apokryfy, bajky a podpovídky. Texty náležející k prvnímu žánru vyšly souborně v *Knize apokryfů* (1945); je jich v ní devětadvacet a téměř všechny byly poprvé otištěny v Lidových novinách. Jsou tematicky i formálně velmi rozmanité (lze mezi nimi najít třeba povídku, monologickou výpověď nebo dopis). Čapek v nich uplatňuje svůj rozmarný esprit, schopnost parodické konfrontace, ironické hry, zlidšťující depatetizace. Vtiskl jim nadčasovou platnost, avšak zároveň v nich prostřednictvím antických, biblických a jiných motivů ztvárnil aktuální problematiku (Prométheův trest, Thersites, Smrt Archimédova, Svatá noc, Pilátův večer, Romeo a Julie).

K dobové společenské realitě promlouval také svými bajkami a podpovídkami, knižně vydanými v roce 1946. Bajky začal psát roku 1925; zprvu jim dával tradiční tvar a soustřeďoval se v nich na obecné lidské vlastnosti, zatímco později je koncipoval jako aforismy, jimiž reagoval především na hrozbu fašismu a války:

Morálka

Ukazovat tvář je necudné. Žádné slušné děvče nesmí nikdo vidět bez plynové masky.

Pomník

K čemu to bude, tahle šachta?

Tak bude slavnostně zasypán podzemní pomník našeho Vůdce.

Chlapec

Tati, co je to mír?

Nevím. Neptej se mne na takové hlouposti.^{28/}

Podpovídka Čapek chápal jako pomezí útvar, oscilující mezi povídkou a fejetonem. Hojně s ní tvarově i obsahově experimentoval. Pokládal ji za speciální žánr novinové beletrie, určený všem čtenářským vrstvám (Prostopášník, Poslední věci člověka, Zázrak na hřišti, Právní případ, Anonym).

Psával také rozhlásky, ale v menší míře, neboť v Lidových novinách byly hájemstvím Eduarda Basse. Přesto jich otiskl několik desítek (souhrnně vyšly roku 1975 ve svazku *Drobtý pod stolem doby*). Pokračoval jimi v psaní veršované politické satiry, kterou přispíval do *Kopřiv* (1910) a *Nebojsy* (1918-1919). Komentoval v nich soudobý život, různé domácí i zahraniční události. Dlouho je považoval za cosi okrajového, avšak ve třicátých letech z nich udělal účinný prostředek svého tažení proti nacistické zvlí.

V žánrové struktuře Čapkova novinářského díla jsou zastoupeny i odborné stati, politické články a úvahy (část z nich vyšla knižně v souborech *O věcech obecných čili Zóon politikon* a *Misto pro Jonathana!*), zprávy, reportáže. Patří do ní rovněž poskytnuté rozhovory, anketní odpovědi a sborníkové příspěvky, ale i projevy o vlastní tvorbě.

Závěr

Publicistika Karla Čapka imponuje svým tematickým a žánrovým rozpětím i myšlenkovým obsahem, svou hlubokou demokratičností, kritičností a mužností, svými etickými a slovesnými kvalitami. Vzbuzuje obdiv i svou neotřelou optikou,

syntézou zábavnosti a informativnosti, potíráním frází. Je pravda, že ledacos už z ní odvál čas; mnohé však na jejích stránkách zůstává, působí a inspiruje.

Poznámky

- ^{1/} Hovory s Karlem Čapkem. Rozpravy Aventina 7, 1931-32, č. 6, s. 41-42.
- ^{2/} Postavy a siluety. Symposium, Praha 1971, s. 134.
- ^{3/} Tamtéž, s. 136.
- ^{4/} Na vlastní oči. Čs. spisovatel, Praha 1959, s. 125.
- ^{5/} Byli a bylo. Čs. spisovatel, Praha 1963, s. 125.
- ^{6/} Čapková, Helena: Moji milí bratři. Čs. spisovatel, Praha 1986, s. 67.
- ^{7/} Listy Olze. Čs. spisovatel, Praha 1971, s. 158.
- ^{8/} O kočičce, pejskovi a květinách. Lidové noviny 42, č. 36, 21. 1. 1934, s. 1-2.
- ^{9/} Viz poznámka 5, s. 113.
- ^{10/} Viz poznámka 2, s. 135-136.
- ^{11/} Lidové noviny 35, č. 143, 20. 3. 1927, s. 1.
- ^{12/} Viz poznámka 8.
- ^{13/} Viz poznámka 1.
- ^{14/} Lumír 52, 1925-26, č. 1, s. 2-9.
- ^{15/} Lidová tiskárna, Brno 1937, s. 37.
- ^{16/} Sloupkový ambit. Lidové noviny 34, č. 292, 30. 5. 1926, s. 1-2.
- ^{17/} Klíma, Karel Zdeněk: Jubilejní. Lidové noviny 49, č. 46, 26. 1. 1941, s. 1-2.
- ^{18/} Tamtéž.
- ^{19/} Viz poznámka 16.
- ^{20/} Anglické listy Karla Čapka. Academia, Praha 1975, s. 78.
- ^{21/} Sloupkový ambit. Čs. spisovatel, Praha 1957, s. 15.
- ^{22/} Obrázky z domova. Čs. spisovatel, Praha 1954, s. 19.
- ^{23/} Kritika slov - O věcech obecných čili Zóon politikon. Čs. spisovatel, Praha 1991, s. 20.
- ^{24/} Marsyas - Jak se co dělá. Čs. spisovatel, Praha 1984, s. 52.
- ^{25/} O umění a kultuře, I. Čs. spisovatel, Praha 1984, s. 46.
- ^{26/} Ratolest a vavříin. Melantrich, Praha 1970, s. 112.
- ^{27/} Tamtéž, s. 41.
- ^{28/} Bajky a podpovídky. Čs. spisovatel, Praha 1961, s. 58-60.

(Jiří Poláček: Tvorba a recepce, 2003)